

*niet langer ach, zo onvoorstelbaar
[puur
als niets daarna stuifmeel en vo-
[gelveertjes.
Al wat op aarde valt verliest zijn
[duur.*

Juist de vergankelijkheid van alle dingen is het steeds weerkerend thema, maar het wordt ook onmiddellijk verbonden met het bij Van Wilderode complementaire thema van het geloof in een voortbestaan. Over de dingen die hij op reis ontmoet - opnieuw selecteert hij uit zijn zuiderse reizen (Italië, Griekenland) - ligt vaak de glans van eeuwigheid. De mens gaat voorbij, maar zijn geest blijft. De glimlach die het gelaat van de knaap op een Griekse „Stele” siert,

*(...) geeft
aan zijn gezicht een dadelijke
[warmte
die ook voorbij de dood behou-
[den bleef.*

Sappho heeft het paradijselijke eiland Lesbos

*(...) bewust gekozen
tot sieraad voor haar tijdelijk ver-
[blijf
én voortbestaan tussen de tij-
[delozen.*

Van Publius Vergilius Maro zijn zelfs de sporen van een graf verzwonden. Ook voor hem geldt echter het Horatiaanse „aere perennius”:

*Zijn lichaam is voorbij, maar van
[zijn stem
blijft elk die leest de heldere echo
[horen.*

De gestorven vrienden of dierbaren (Lieven Rens, Bernard Kemp, Joos Florquin, Ignace de Sutter, Rose Gronon, de beide ouders) die hij in *Veertjes* in enkele feilloze portretten tekent, hebben eveneens de herinnering met de kern van hun persoonlijkheid gevoed. Dat de gecondenseerde vorm van het kwatrijn voldoende kan zijn om een sprekend facet vast te leggen, wordt in deze afdeling afdoende bewezen. Over Bernard Kemp zegt hij onder meer:

*Een boek nam hij met eerbied uit
[de wand
met bijna strelen. Bladspiegel en
[band,
geur van papier en inkt van oude
[jaren
vulden zijn gauwgevulde kinder-
[hand.*

En over Rose Gronon:

*De afstand tussen wat men weet
[en ziet
wordt vaak onzichtbaar als te oud
[verdriet:
de dorpelingen die haar 's zomers
[zagen
zagen de winter in haar ogen niet.*

Hun aller herinnering brengt Van Wilderode bovendien opnieuw in de sfeer van „de overoever”, het land van de overkant van dit bestaan, waar heel zijn dichterschap op afstevent en dat in zijn levensavond steeds helderder contouren krijgt.

*Wanneer het deemster invalt denk
[ik aan
zovele vrienden die zijn voorge-
[gaan,
bevorderd tot een onvoorstelbaar
[leven
waarin zij zonder avond voortbe-
[staan.*

Van Wilderode heeft in *Poedersneeuw* trouwens zijn belangrijkste thema's als in een notedop samengebracht. De bundel bewijst eens te meer hoe eenvoudig en tegelijk suggestief poëzie kan zijn. Men leze in dit verband onder meer de vier kwatrijnen die op schroomvolle en schrijnende wijze de situatie van de zieke vriend André Demedts verwoorden. Vooral echter in de zintuiglijke natuurimpressies toont Van Wilderode hoe subtiel hij de dingen in beelden weet vast te leggen en in taal om te zetten: de sloot met de libellen, de naderende zwarte merel, de beukenootjes in de herfstige dreef..., in een paar penseelstreken zijn ze haast tastbaar neergezet. Als voorbeeld nog het kwatrijn „Teder”:

*Teder de dag die nog niet wil
[beginnen,*

*een tentenkamp van tule en wit
[linnen
waarin de zon met vlokjes licht
[beweegt
gelijk een vis met niets dan zil-
[vervinnen.*

Poëzie als poedersneeuw. „Eén uur / niet langer ach...” De witte schittering - sneeuw wit is een sleutelwoord in de bundel - van deze verzen zal wel even langer in de herinnering van de lezer blijven dan de sneeuw die tot poeder verkorrelt en na verloop van tijd verdwijnt.

Rudolf van de Perre

ANTON VAN WILDERODE, *Poedersneeuw*. Kwatrijnen, Lannoo, Tielt, 1991, 64 p.

Hoe zit de wereld in elkaar?

De vrouwelijke ik-persoon uit *De wetten*, het veelbesproken debuut van Connie Palmen (1955) studeert filosofie en voor een studente gaat zij op een superieure manier met haar pas verworven kennis om. Of het nu om klassieke filosofen als Plato of Socrates gaat, of om eigentijdse collega's als Derrida of Foucault, op veel plaatsen in dit sprankelende boek is het alsof deze Marie Deniet haar leermeesters de les leest en niet andersom. Ze is niet gauw tevreden, de twintigste-eeuwse Mariken van Connie Palmen. Met andere studenten schijnt ze niet om te gaan, laat staan te converseren; ze heeft een grote minachting voor iedereen die nooit een boek leest; hartstocht kent ze wel, maar alleen voor kennis en wat ze voor zichzelf wil, lijkt roem te zijn, of aanzien. Vooral aanvankelijk komt *De wetten* daarom onaangenaam superieur over, onaangenaam omdat het niet zo heel veel moeite kost een aantal autobiografische elementen aan te wijzen in een roman die zich afspeelt in het Amsterdamse filosofenwereldje in de nadagen van de absolute wetenschap.

Zelfs de docenten mogen dan zo hun voorkeuren koesteren, ze zijn allen al lang geen volstrekte Hegelianen of Platonisten of structuralisten meer. Ze schippe-

LITERATUUR

ren wat tussen de Scylla en Charibdis van de cognitieve wetenschap en het ware geloof, dat natuurlijk niets anders dan een geloof in niets kan zijn, tenzij het de kunst betreft. En om die kunst of, specifiek gezegd, om het schrijven is het de erudiete Marie Deniet uiteindelijk te doen.

De wetten is inderdaad zoals de flaptekst meldt een „Bildungsroman” over een zelfovertuigde studente die weet dat ze maar één ding wil en daar ook alles voor over heeft: schrijven. Ze studeert, ze polemiseert, ze concentreert de aandacht op zichzelf, ze verleidt op een seksueel/psychische manier en vooral meet ze haar krachten met docenten en hoogleraren. Soms lijkt het wel alsof ze parasiteert op hun voor haar maar zo betrekkelijke kennis, of deze „hoerengel”, zoals „de astroloog” haar eens omschrijft, haar oude meesters uitzuigt, totdat ze, verbluft en ontmand achterblijven en moeten bekennen dat zij maar een heel klein deel van de waarheid in pacht hebben gehad en dat zij royaal worden geklopt door het synthetisch vermogen van Marie Deniet. Waarom? Dat zij meer zou weten is natuurlijk maar een fabeltje, een subjectieve voorstelling van zaken, maar het verschil tussen haar en de hoogleraren wordt, denk ik, het beste verwoord door de man die haar doctoraalscriptie begeleidt, een professor die ook tot priester is gewijd en dus voor de gretige Deniet wel heel veel kennis symboliseert: „U zoekt nog hartstochtelijk naar het wezen van de dingen, merk ik, en u zoekt het buiten de wereld van de teksten. Voor mij is een wereld buiten de tekst ondenkbaar geworden.” Wie dat zegt, mag er uiteindelijk op rekenen door Marie Deniet uit de kleren te worden geholpen, al is dat bepaald geen prettige bezigheid, maar zelfs die doorstaat zij heldhaftig: „Ik ben volkomen onbereikbaar, behalve voor de walging.”

Het wezen van de dingen, dat is ook de kern van *De wetten* en het is dit veelomvattende onderwerp dat de roman van Connie Palmen

ook zo bijzonder maakt. De waarheid, de ongrijpbare werkelijkheid, het verschil tussen het geestelijke en het materiële - dat zijn allemaal aangelegenheden waar we op gezette tijden wel eens over nadenken, of die terloops in romans aan bod komen, meestal voorzichtig gedistribueerd over een aantal verhaalpersonages. Bij Palmen gaat het in haar debuut om niets anders, zij is zeer totalitair te werk gegaan, omdat haar hoofdpersoon zich eerst moet verdiepen in alle mogelijke manieren om tegen de wereld aan te kijken, sterker nog om de vraag hoe de wereld in elkaar zit te kunnen beantwoorden, en via die weg kan Palmen een uitgebreid scala aan onderwerpen aan bod laten komen, variërend van het Platoonse schoonheidsideaal tot de tekstopvattingen van Jacques Derrida. Dat kan zo goed, omdat *De wetten* geen „echte” roman is in de zin van een boek met een duidelijke intrige, een afgebakend tijdvak, een aantal verhaalpersonages. Connie Palmen schrijft haar „verhaal” aan de hand van zeven ontmoetingen die Marie Deniet in de loop van ongeveer zeven jaar (O symboliek!) heeft met de astroloog, de epilepticus, de filosoof, de priester, de fysicus, de kunstenaar en de psychiater. Helemaal chronologisch verlopen die ontmoetingen niet, soms wordt er ook in deze roman wel degelijk teruggegrepen op eerdere voorvallen, maar de opzet is vooral exemplarisch en niet romanesk. Hoewel, de ontknoping van *De wetten* schuilt wel degelijk in de slot hoofdstukken. Pas als Marie Deniet wordt geconfronteerd met „de kunstenaar” Lucas Asbeek breekt haar superieure instelling: voor creëren is meer nodig dan alleen kennis en om die creatieve daad, om het schrijven zelf is het allemaal begonnen. Eerst met een dagdroom over het winnen van de Nobelprijs voor literatuur, later alleen in de wetenschap dat het schrijverschap borg kan staan voor de zo gewenste afstand tussen de mens en de wereld. De wetten die ze in de loop van haar stu-

Connie Palmen (°1955)
(Foto A. Louwes).

die heeft trachten te doorzien, heeft ontrafeld en verloochend, worden door de kunstenaar Asbeek maar amper gehonoreerd: iedere creatieve geest is alleen en moet het ook weer alleen doen. Dat zou voor Marie Deniet misschien nog verteerbaar zijn geweest, maar juist aan deze Asbeek verliest ze haar hart. Hoe de wereld werkelijk in elkaar zit, is maar nauwelijks met kennis te doorgronden, de zinnen spelen een minstens zo doorslaggevende rol. De laatste ontmoeting is die met de psychiater. Deniet grijpt terug op taferelen uit haar jeugd. Aan het eind van haar lotgevallen is *De wetten* gereed, roman en Bildungsgeschiedenis vallen samen, in weerwil van Socrates' ideeën is Deniet een personage geworden in haar eigen verhaal.

Het zal duidelijk zijn dat *De wetten* zeer origineel van opzet is. Het is in veel opzichten een filosofische roman, omdat Palmen gretig zeer uiteenlopende ideeën met elkaar confronteert en in dialogen of beschrijvingen uiteenzet. Het is haar stijl die ervoor zorgt dat ook de hele roman verteerbaar is, Palmen schrijft helder en kortaf, soms noterend of stekelig, af en toe bijna guitig, vaak lijkt ze ook de lezer te slim te willen af zijn. Door die stijl kan ze diepzinnigheden debiteren die in een andere context ronduit zouden vervelen. Hoe essayistisch *De wetten* naar onderwerp ook is, het is toch vooral een roman en beslist geen aangekleed essay. De eerste vijf hoofdstukken zijn het sterkst, vooral de ontmoeting met de astroloog is een hoogtepunt. De pseudogeleerdentaal van de man is precies geëigend om het lot van Marie Deniet te beschrijven, de lezer weet op dat moment al genoeg: „Eigenlijk ben je maar op één ding uit: je wilt overal de schijn van afpellen en bij de ziel van de mensen en de dingen komen. Daar ben je op uit, op het bezit van de ziel.» „Helaas vervalt ook Marie Deniet na haar wetenschappelijke omzwervingen in het geëikte stramien: de kunstenaar, op wie zij verliefd is, ontlokt haar puberale, meisjesachtige ont-

boezemingen en met het laatste hoofdstuk haalt Connie Palmen veel van wat zij zo kundig heeft opgebouwd uit elkaar: ook het handelen van Marie Deniet kan gewoon worden verklaard uit een aantal banale voorvallen in haar jeugd. Was alles nu begonnen om die stoel bij de psychiater? Nee, natuurlijk niet, maar het is bepaald onhandig om zo te eindigen.

De wetten is een rijk, weerbarstig, soms irriterend, maar als geheel overtuigend boek. Het gaat ergens over en Connie Palmen heeft de durf gehad dat al direct aan het begin van haar schrijverscarrière origineel en gewaagd uit te werken. De filosofische passages overtuigen het meest, zodra zij over de man-vrouw-verhouding begint, of de liefde, klinkt alles belachelijk en hoogdravend. De noterende stijl werkt dan ook in haar nadeel: „Ik praat onophoudelijk, het is terreur, de razernij van de liefde”. Het zou mooi zijn als de lezer dat las uit de tekst en niet uit de aanwijzingen van de grote regisseur. Connie Palmen heeft in een groot aantal interviews na de verschijning van *De wetten* ongeneerd en soms hooghartig over haar schrijverschap en -carrière gesproken. Dat is uiteraard haar goed recht, maar ik ben er na dit boek nog niet zo zeker van. Wat Socrates ons nu nog te zeggen heeft, of hoe divergerend de grenzen zijn tussen de genres roman, sprookje, novelle of essay, lijken me onderwerpen die Connie Palmen meer ter harte gaan en beter liggen dan de gesloten kosmos van de verbeeldingswereld. Ik hoop dat ik ongelijk krijg.

Daan Cartens

CONNIE PALMEN, *De wetten*, roman, Prometheus, Amsterdam, 1990, 193 p.

Zoektocht naar perfectie

Het was, geloof ik, de Nederlandse criticus en essayist Menno ter Braak, die ergens beweerde dat de eerste zin van een boek bepalend is en moet zijn voor het hele werk; het is zoiets als de mu-

zieksleutel, die duidelijk aangeeft in welke toonaard het stuk gespeeld moet worden. Ter Braak wou met die boutade zeggen dat de waarde van een boek meteen moet kunnen worden herkend aan de eerste woorden, iets wat andere critici in zijn spoor later zouden herhalen en bevestigen. Zelf illustreerde hij dat onomwonden met zijn schitterende essay *Politicus zonder partij*, dat tot het beste uit de Nederlandse literatuur behoort.

De bezinning op het juiste begin van een boek is aan de andere kant zo oud als de roman zelf, en menig auteur heeft er zich op ludieke of ernstige wijze mee beziggehouden. Laurence Sterne deed het al in *The Life and Opinions of Tristram Shandy*, de Ierse romanancier en fantast Flann O'Brien liet zijn roman *At Swim-two-Birds* tot driemaal toe opnieuw beginnen. Het zijn maar twee namen uit de literatuurgeschiedenis, maar zij zijn symptomatisch voor de problematiek van de literaire ouverture.

In zijn roman, *Sapfo's lief*, deed Leo Geerts het procédé nog eens over. Hij laat zijn boek beginnen met drie sterretjes, richt zich dan tot de lezer om het satirische aspect van het geheel extra te benadrukken en argumenteert vervolgens dat de asterisken volledig functioneel zijn, immers, „ontstaat niet elk verhaal per definitie zomaar ergens op een lukraak moment. Zouden niet de eerste woorden van elk verhaal*** moeten zijn?” Geerts haalde er de aanhef van de *Ilias* bij, „het verhaal der verhalen”, om aan te tonen dat Homerus ook zo'n willekeurig startpunt gekozen heeft, met als logische conclusie: „Ach, elk begin is pure willekeur.”

Deze ouverture illustreert de woorden van Ter Braak in die zin dat we meteen weten dat we een vreemdsoortig boek voorgeschooteld gaan krijgen, waarin de satire het haalt van de literaire conventie. Daarna begint het verhaal, maar niet zonder haperingen, want getrouw aan de theorie van de sterretjes dient ook hier even in